

**ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА БОРТЬБИ У ЗБІРЦІ «БЛОКПОСТ»
БОРИСА ГУМЕНЮКА****THE ARTISTIC PARADIGM OF THE FIGHT IN THE COLLECTION
BY BORIS GUMENYUK'S "BLOCKPOST"****Матвієнко В.Е.,***orcid.org/0000-0002-8907-2427**аспірант кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка*

Статтю присвячено дослідженню парадигми боротьби у збірці «Блокпост» сучасного українського письменника Бориса Гуменюка. Його творчість помітно вирізняється на тлі доробку інших митців, що пишуть про війну насамперед своєю емоційністю, філософським наповненням, правдивістю відтворення воєнної дійсності. Мотив боротьби – один із найголовніших у всій площині тексту. Герой-наратор робить свідомий вибір – боротися за свою країну з агресором-нападником. Такий вибір мотивується підсвідомим прагненням українців захистити те, що завжди їм належало. У творчості Б. Гуменюка прояви свободи, що логічно пов'язані з образом степу, стають знаковим елементом концепту боротьби. Виявлено, що письменник створює новий тип українського героя-воїна, який, попри жорстке ставлення до ворога, не позбавлений гуманності. Суспільно-етичний обов'язок та індивідуальна свобода героя з проекцією на загальнонаціональне – це головна ідея збірки, яка простежується в контексті текстів письменника про війну. Свобода вибору проявляється у внутрішній потребі персонажів боронити свою землю, зберегти її територіальну цілісність. Досліджено, що у творах Б. Гуменюка про війну художньо оприявлюється боротьба не лише зовнішня, а й внутрішня, бо герої, опиняючись у жорстоких умовах російської агресії, щоразу потрапляють у межові ситуації, які їх змінюють до непізнаності. Оскільки герой-наратор та автор тотожні, то слушно констатувати активність автора як один із проявів боротьби. Позиція автора проявляється в активності дій, що в тексті інтерпретується як активність автора-воїна, автора-письменника й автора-громадянина. У збірці «Блокпост» наскрізно простежується чітка громадянська позиція наратора, який активно виступає за незалежність своєї країни.

Ключові слова: мотив свободи, парадигма боротьби, активність, чин героя-наратора, екзистенційний вибір.

The article is devoted to the study of the paradigm of struggle in the collection "Blokpost" by contemporary Ukrainian writer Boris Humeniuk. His work differs markedly against the background of the work of other artists, who write about war primarily because of their emotional, philosophical content, truthful reproduction of military reality. The motive of the fight is one of the most important in the whole plane of the text. The hero-narrator makes a conscious choice – to fight for his country with the aggressor-assailant. This choice is motivated by the subconscious desire of the Ukrainians to protect what has always belonged to them. In the works of B. Humeniuk, the manifestations of freedom, which are logically linked to the image of the steppe, become a significant element of the concept of struggle. It is revealed that the writer creates a new type of Ukrainian hero-warrior, who, despite his tough attitude to the enemy, is not devoid of humanity. The ethical duty and individual freedom of the hero, with the projection of nationwide, is the main idea of the collection, which is traced in the context of the writer's writings about the war. Freedom of choice is manifested in the internal need of the characters to protect their land, to preserve its territorial integrity. It has been researched that in the works of B. Gumenyuk about the war the struggle is artificially presented not only external but also internal, because each time heroes find themselves in the harsh conditions of Russian aggression, they fall into boundary situations that change them beyond recognition. Since the hero-narrator and author are identical, it is reasonable to state the author's activity as one of the manifestations of struggle. The author's position is manifested in the activity of action, which in the text is interpreted as the activity of author-warrior, author-writer and author-citizen. The "Blokpost" collection has a clear civic stance on the narrator, who is an active advocate of his country's independence.

Key words: motive freedoms, paradigm of struggle, activity, active hero-birth, existential choice.

Постановка проблеми. Події Євромайдану та війни на Сході країни викликали появу нової хвилі різножанрових творів, які миттєво стали популярними серед українського читача. Тема війни представлена у творчості Б. Гуменюка, С. Жадана, Є. Положія, Г. Вдовиченко, Олафа Клеменсена, Б. Жолдака, Г. Пагутяк, Л. Якимчук та ін. Письменники тяжіють до правдивого відтворення дійсності, фактографування, намагання зафіксувати напружений момент, зобразити людину в ситуації вибору. Збірка «Блокпост»

сучасного українського письменника Б. Гуменюка помітно вирізняється на тлі творів про війну інших митців. Він свідомо уникає літературщини, акторства, створивши якісно новий тип художнього відтворення дійсності. Тексти письменника визрівали безпосередньо під впливом його емпіричного досвіду на фронті, адже він добровільно пішов захищати нашу країну від агресії Росії. Провідною ідеєю його збірки є збереження самоідентифікації української нації, консолідація сил, боротьба проти зовнішнього агресора, тому кон-

цепт боротьби є одним із головних у його творчості. Українська земля, за яку ведеться російсько-українська війна, стала не лише об'єктом боротьби, а й тією націєтворчою силою, яка об'єднала українців заради захисту *свого*, збереження власної самоідентифікації. Проте концепт боротьби, як засвідчує текст збірки «Блокпост», потребує тлумачення значно глибшого, ніж «війна за територію».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню воєнних текстів Б. Гуменюка присвячена низка праць: Н. Головченко дослідила індивідуальний стиль письменника, Б. Пастух окреслив проблемно-тематичний аспект воєнних творів Б. Гуменюка, Г. Білик розглянула жанрове новаторство збірок, їх мотивне виконання, Я. Поліщук дослідив збірки Б. Гуменюка у форматі соціальної поезії тощо. Проте специфіка художнього вираження боротьби у збірці «Блокпост» ще не була об'єктом спеціального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження художньої парадигми боротьби у збірці Бориса Гуменюка «Блокпост».

Мета передбачає розв'язання таких завдань:

- охарактеризувати особливості екзистенційного компонента у світовідчутті героїв;
- проаналізувати образ сучасного українця-воїна;
- визначити множинні інтерпретації активності героя-наратора.

Виклад основного матеріалу. Для Б. Гуменюка макрообраз блокпосту є своєрідним смисловим центром, навколо якого концентруються периферійні зони. Блокпост – це не лише контрольно-пропускний пункт, абсолютна точка відліку часу, локальний центр суб'єктивної війни автора, де переосмислюються цінності й по-іншому сприймається дійсність, це крайня межа між *своїм* і *чужим*. Автор зауважує: «Блокпост – це передовий рубіж, через який ворог не має пройти. Кожен українець, кожен солдат повинен стати ним. Це місце, де ми маємо зупинити ворога, де ми маємо обов'язково вистояти та остаточно сформуватися як нація лицарів і героїв, а не гречкосіїв і свинопасів. Тому «Блокпост». У цьому слові відчувається якась нездоланна сила, щось таке, чого не можна перестрибнути, чого не можна перейти. Тут треба зупинитися» [5, с. 9]. Проте межа між *своїм* і *чужим*, а отже, і локус «блокпост» постійно змінюються, тому герой-наратор часто запитує: «Лінія розмежування. Може, хтось допоможе нарешті нам усім розібратися з термінами? Що воно таке – «лінія розмежування»? Але

«політологів» я просив би помовчати. Питання радше до географів... Це новий кордон? Кордон на кордоні країни, а ось так – серпом по молоту? Ми що – міняємо географію? По той бік лінії розмежування – це вже наша країна? Це – наша земля, на яку прийшли завойовники і відвоювали у нас? І це в XXI столітті?» [4, с. 291]. Таке навантаження тексту риторичними питаннями показує увесь розпач і біль героя, рідну країну якого намагаються знищити.

Для творів Б. Гуменюка, за словами Б. Пастуха, характерна «своєрідна естетика», яка «постає з руйнівної енергії війни». Уже на початку збірки «Блокпост» спостерігаємо поступове наростання бунту, відчуження, нерозуміння суспільства, що простежується в мініатюрах «Досить займатися онанізмом», «Чому ви не б'єтеся?», «Комплекс українського чоловіка», «І хто ми після цього?», «Помсти!!!» тощо.

Війна починається й герой-наратор уже робить свій вибір – боротися за свою родину, дім, землю, країну: «Я людина не військова. Я навіть не можу сказати, що люблю зброю. Але я люблю свою Батьківщину, тож коли над моєю країною нависла смертельна загроза, звідкись із генів, із підсвідомості впливли знання, які накопичували десятки і сотні поколінь моїх пращурів, щоб сьогодні за одну мить перетворити мене з лоха-обивателя на бійця» [4, с. 80]». До вибору, за Ж.-П. Сартром, людину спонукають не християнські радість, мир, любов, а тривога, постійний бунт. Екзистенційний вибір відрізняється від будь-якого вибору тим, що він наближає людину до розуміння себе самого, свого місця в світі, врешті до сенсу свого буття. У героя-наратора такий вибір супроводжується активною боротьбою за рідну країну, «бо це – війна, бо це – статут, бо це на нас напали, бо це ми обороняємося, бо так – правильно» [4, с. 133]. Підкреслимо, що завдяки такому вибору наратора та інших героїв збірки відбувається духовне відродження української нації загалом. Уточнення письменником «звідкись із генів, із підсвідомості» апелює до форм колективного несвідомого, що, за К. Юнгом, є «належністю цілого народу» та яке «ідентичне в усіх людей і утворює наявну в кожному загальну психічну основу надособової природи» [12, с. 7]. Варто додати, що Б. Гуменюк руйнує поширені уявлення про українців як миролюбну націю, терплячість якої не знає меж. Попри миролюбність, у сучасних українців є межа терпіння. Вони спроможні відповісти агресорові, як колись їхні предки-козаки, здатні в максимально стислий час набути чималого вміння у веденні воєнних дій і дати відсіч агресорові.

Герой підсвідомо відчуває нагальну потребу боронити свою Батьківщину: «Щойно в мене запитали: «А навіщо вам цей донецький аеропорт? Чому ви за нього тримаєтесь? Як стратегічний, військовий чи інфраструктурний об'єкт він не існує. Я не можу на це відповісти. Я не можу відповісти, навіщо українцеві Берестечко, навіщо українцеві Лисоня, навіщо українцеві Хортиця, навіщо українцеві місце його доблесті, гідності та слави. Це потрібно відчувати серцем; це не пояснити словами» [4, с. 219]. Цей фрагмент засвідчує чітку громадянську позицію героя-наратора, а через локуси національної пам'яті, що є зв'язком з історичним минулим, герой усвідомлює свою належність до української нації. Б. Гуменюк удається до історичних алюзій з метою показати джерело героїзму, з яким українці боронили рідний край.

Головним постулатом екзистенціалізму, як відомо, є теза, що «людина творить, «будує» сама себе такою, якою вона є, через власний внутрішній вибір, у якому виявляється свобода як властивий атрибут людства» [3, с. 793]. Надаючи свободі онтологічного сенсу, філософи-екзистенціалісти пов'язують це поняття з проблемою автентичного буття людини. Так, Ж.-П. Сартр стверджує: «Якщо людина вільна, то єдиний висновок, який можна зробити про її вчинок (дію, акцію), стосується не стільки її вартості, скільки автентичності (самості)» [7, с. 15].

У творчості Б. Гуменюка прояви свободи стають знаковим елементом концепту боротьби. Тож суспільно-етичний обов'язок та індивідуальна свобода героя з проекцією на загальнонаціональне – це той стрижень, який пронизує контекстуальне тло збірки «Блокпост». Свобода в Б. Гуменюка пов'язана з образом степу, який акумулює особливу енергетику, набуваючи ознак сакрального. Автор ідентифікує себе з конкретним фізичним ландшафтом, який осмислюється ним як націєтворчий елемент: «Козаччина, коліївщина, махновщина – це вияв української душі. Власне, це те, чим ми насправді є за своєю суттю, за своєю природою. Бунт у нас в крові. У нас в степах, у нас в душі немає світлофорів і знаків, які обмежують швидкість» [4, с. 97]. Ототожнення українців зі степом виникає на підсвідомому рівні, адже, як зазначає І. Ткаченко, «відбувається оконтурення його (степу – В. М.) внутрішньо-просторових меж і наповнення сакральним змістом тих чи інших виявів його буття: тоді степ або ліс, море чи гори стають образним втіленням ріднокраю, «мислеформою країни», міфологізуються до рівня надчасової субстанції, якою вимірюється

життя людини і країни, історія і націогенезис» [11, с. 118]. Так, топос степу відіграє у збірці «Блокпост» психомотивну роль, де реалізується живий темперамент стихії та людини, а це сприяє художньому вираженню духовного й психічного впливу степового ландшафту на внутрішній стан героїв. Тому в письменника степ набуває таких семантичних складників: лицарська відвага, прагнення до свободи та волі.

Опиняючись на війні, герой веде постійну внутрішню боротьбу з власним «Я», оскільки йому щоразу доводиться потрапляти в межові ситуації, які збігаються з точками найвищого психологічного й емоційного напруження. Так трапляється з героєм, котрий уперше вбив людину, «відкривши власний рахунок»: «Дивне це відчуття коли відкриваєш рахунок / Другого дня другого місяця своєї персональної війни / Відкриваєш рахунок своїм убитим» [4, с. 142]. Указівка «персональна війна» підсилює ефект трагічності долі однієї людини, яка змушена вбивати задля порятунку власного життя й збереження незалежності своєї країни. Набуття людиною травматичного досвіду та зображення смерті як кінцевого результату травми має прямий стосунок до особистості як суб'єкта переживань. Задля уникнення травми герой навмисне позначає загиблих воїнів цифрами, бо «так наче легше, коли позначаєш цифрами наших загиблих пацанів. Чиїхось синів, чоловіків, батьків. Не можу це коментувати. Хочеться кричати» [4, с. 148]. Саме в таких ситуаціях абсурдність війни досягає свого апогею, адже людське життя знецінюється.

Оскільки герой-наратор та автор тотожні, то слушно говорити про активність автора як один із проявів боротьби. Тобто позиція автора проявляється в активності, яку варто інтерпретувати як активність автора-воїна, автора-письменника та автора-громадянина. Б. Гуменюк-письменник, відчувши загрозу існування своєї держави, іде добровольцем на фронт, вступивши в батальйон «ОУН». «Рішучість відстоювання власного культурного світу або життєвого світу навіть ціною власного життя, – зауважує Є. Бистрицький, – вказує на глибокий екзистенціал ідентичності. Йдеться про апіоризм турботи про власну ідентичність, із втратою котрої втрачається смисл не лише колективного, а й індивідуального буття – власна автентичність» [1, с. 70]. Війна створює свої традиції, обрядодійства, своєрідний військовий ритуал єднання в одну надсилу, що зображено у сповіді сина перед матір'ю: «Ми в Азові вітаємось як римляни / ... Ми простягаємо один одному руки / І перехоплюємо трюхи

вище за зап'ястя / Ми беремо руку товариша мертвою хваткою / Ми сплітаємо наші руки в нерозривний замок» [4, с. 164], «У нашого батька в ОУН / Воїни вітаються ще інакше мамко / Вони вітаються як бандерівці» [4, с. 165]. Як бачимо, серед бійців панує атмосфера братерства, взаємодопомоги та взаєморозуміння. Прикметно, що у збірці «Блокпост» Б. Гуменюка воїни жорстокі у воєнних реаліях, коли перед ними стоїть головне завдання – зберегти свою країну, але вони змінюються, коли йдеться про товариша-солдата.

Письменник зобразив сучасного українця-воїна, якому притаманні лицарство, шляхетність і честь, адже «у давнину українці були лицарями і жили в замках» [4, с. 122]. Шляхетність воїна реалізується у ставленні до ворога: «Ворог. А ворог – живий, а це – мертвий, а з мертвими ми не воюємо... Закрили очі, викопали могилу тут-таки в полі, поклали йому в могилу його зброю, засипали, прочитали «Отче наш». Все. Спочивай з миром» [4, с. 127], «Якщо ти солдат / То не смій думати про загиблого солдата / Ворожою армії наче лайлива баба / Пам'ятай: ти – солдат лицар / Не мародер і не кат / Прокажи над ним молитву / Скажи йому: пробач брате... / Сьогодні ти а завтра я» [4, с. 144]. Як бачимо, воїни-українці поводяться з загиблими солдатами-ворогами відповідно до християнських законів, ушановуючи пам'ять про них. Письменник гуманізує війну, відображаючи етичну позицію людини, що опинилася в жорстоких умовах воєнних дій.

Б. Гуменюк, апелюючи до традиції та досвіду пращурів, створює своєрідну військову етику ХХІ ст., підґрунтя якої вибудовується на поняттях «честь», «шляхетність», «лицарство»: «Якщо хочеш когось убити / Ніколи не стріляй в голову / Це – позерство / Ти не вбивця / Ти солдат» [4, с. 143]. Як відомо, зародження української військової традиції ведення збройної боротьби відбувалося в часи культури Київської Русі, а перші відомості щодо правил і традицій ведення війни відображено в «Руській правді» та інших літописних пам'ятках того часу. Наші пращури створили цілий спектр звичаїв і традицій ведення війни на стадії становлення української державності. Степові племена на початку нової ери репрезентували собою слабо пов'язаний союз споріднених, але часто ворогуючих племен, потреби яких переважно задовольняла війна. У такій ситуації великої ваги набули поняття «честь», «гідність», «милість до переможених», «шанобливе поводження з ворогом» як найвища ціннісна характеристика людини [10]. Отже, війна народжує новий тип українця-воїна, який змушений опанувати

професійне вміння вбивати, проте парадоксальним є те, що він не вбивця, а воїн-лицар – з відповідним кодексом честі й поглядами на життя.

Чин автора-письменника проявляється передусім у тому, що він «у міру свого таланту зміг представити цю війну у слові. Через мовний акт письменник ретранслює цілу гаму переживань» [8, с. 55]. В одному з інтерв'ю Б. Гуменюк зауважує: «Я не писав нічого зумисне, задля книжки. Якщо коротко, то це мій Фейсбук за останні два роки: мої емоції, переживання, думки, суб'єктивне бачення подій, які відбуваються в країні, на Майдані» [6, с. 9]. Зауважимо, що воєнні твори Б. Гуменюка сприймаються реципієнтом не тільки як голос одного з учасників війни, а швидше як колективний голос, що репрезентує всіх українців-патріотів, які опинилися на передовій, щоб відстояти власну державу.

Мова письменника строката, репрезентована верлібром (вільні вірші, без рими) і є близькою до ритмізованої прози, котра зберігає в собі нерівну, пульсуючу ритміку. Б. Гуменюк у вірші «Коли юна дівчина Ліна Костенко» пояснює доцільність вибору саме верлібру для вираження емоцій і почуттів на війні: «Коли юна дівчина Ліна Костенко / Писала свої перші вірші про кохання / Мала клопіт з римою / Вона мимоволі потрапляла в пастку / Яку для кожного молодого поета / приготували рідна мова і серце / Коли любов римується з кров'ю» [4, с. 104]. Такий жанровий вибір письменника (а разом із тим надмірна емоційність, експресивність, напруженість тексту, подекуди безсюжетність тощо) цілком зрозумілий, адже тема російсько-української війни, яку художньо відтворює Б. Гуменюк, ще надто болісна для українських митців, щоб раціонально та ґрунтовно осмислювати події.

Б. Гуменюк створює нову фронтową поезію, що з'явилася як «побічний продукт війни». Воєнні рефлексії виникли в письменника підсвідомо перед обличчям загрози й смерті: «Досі не можу отямитися. Я їхав воювати, а не писати. А тут – ці дивні тексти. А ще дивніша реакція людей» [4, с. 176]. Зрозуміло, що в критичних обставинах війни людський дух проявляється доглибинно: тут не фальшивлять, не вдаються до пафосу й патетики, адже умови фронтového побуту змушують до граничної відвертості та щирості. Порівнюючи поезію ХХ ст. із сучасною поезією війни, письменник вкотре доводить, що його твори в прямому сенсі пропахли порохом і війною: «Де вона (поезія Тичини – В. М.) – з її метафізикою, сонячними кларнетами і музикою сфер, а де ти – з кров'ю поранених товаришів,

з відірваними кінцівками і розпоротими животами співвітчизників, зі свіжими могилами» [4, с. 72]. Художнє відображенні воєнних подій у збірці «Блокпост» немає нічого спільного з канонічним уявленням про поезію. Тому Б. Гуменюк не приховує цієї явної суперечності, а, навпаки, оприявлює її гостро та відверто.

Висновки. Концепт боротьби у збірці Б. Гуменюка «Блокпост» інтерпретується як

активність героя-наратора, котрий ототожнюється з автором. Така активність супроводжується екзистенційним вибором, що призводить героя до розуміння своєї місії на війні. Так, у збірці «Блокпост» постають автор-воїн, автор-письменник та автор-громадянин. Усі ці активні вияви створюють цілісний образ сучасного українця, котрий свідомо обирає шлях боротьби проти агресора, збайдужилого суспільства, зрадників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 61–74.
2. Вечоркін І.О. Деякі ментальні ознаки українського художнього тексту другої половини ХХ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. IV. С. 221–229.
3. Головка Б.А. Філософська антропологія : навчальний посібник. Київ, 1997. 239 с.
4. Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика. Київ, 2016. 336 с.
5. Дичко Х. На війні головне – війна. *Культура і життя*. 2016. № 9. С. 9.
6. Мельник Д. Втеча з дому як стратегія здобуття екзистенційної ідентичності. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2012. Вип. 9. С. 314–318.
7. Михайловська Н. Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі ХІХ – першої половини ХХ століття. Львів, 1998. 212 с.
8. Пастух Б. Метафізика страждання у «Віршах з війни» Бориса Гуменюк. *Дивослово*. 2016. № 9. С. 55–58.
9. Поліщук Я. Ars Masasrae, або про те, чи є поезія на війні. *Слово і Час*. 2016. № 7. С. 3–11.
10. Стасюк С. Особливості формування в Україні традицій і правил ведення війни. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 15–21.
11. Ткаченко І.А. «Тільки степом зростемо, тільки степом...»: екзистенційний дискурс степу в романі Любові Голоти «Епізодична пам'ять». *Наукові праці*. 2011. Вип. 154. Т. 166. С. 117–121.
12. Читанка з філософії : у 6 кн. Київ, 1993. Кн. 6 : Зарубіжна філософія ХХ століття. С. 26–29.